

<https://doi.org/10.34142/23129387.2025.72.15>

УДК 159.9

ORCID 0000-0003-2511-6803

ORCID 0009-0007-2411-2778

ДУХОВНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ГНУЧКА НАВИЧКА СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Карина Фоменко^{1ABCD}, **Ірина Ільєнко-Садовнікова**^{2E}

*1 – доктор психологічних наук, професор, професор
кафедри психології Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди*

E-mail: karinafomenko1985@gmail.com

2 – магістр психології, незалежна дослідниця

E-mail: irinami@miagency.com.ua

Актуальність дослідження. Проблема духовного інтелекту сьогодні в умовах соціальних трансформацій є надзвичайно важливою. адже саме на принципах моральності і духовності має зрнтуватися сталий розвиток нашого суспільства. У сучасній українській психодіагностиці існує брак методик, що спрямовані на вивчення духовної сфери особистості, зокрема вимагає адаптації методика дослідження духовного інтелекту.

Виходячи з припущення Г. Гарднера (2000) про існування множинного інтелекту, О. Головіною (2016) було підкреслено можливість аналізу та операціоналізації феномену духовного інтелекту. Вперше психодіагностика духовного інтелекту була впроваджена Х. Абдоллазде (Abdollahzadeh та ін., 2009), пізніше був О. Головіною був розроблений опитувальник духовного інтелекту, україномовна адаптація якого представлена у даному дослідженні.

Мета - операціоналізувати духовний інтелект як гнучку навичку фахівця та здійснити україномовну адаптацію опитувальника духовного інтелекту.

Висновки. Апробація методики діагностики духовного інтелекту особистості показала її валідність, надійність та ефективність у використанні в якості інструментарію для дослідження духовної сфери особистості. В якості гнучкої навички

духовний інтелект доцільно виділяти через його високу значущість у формуванні професійної відповідальності, зв'язку із емоційно-інтелектуальними, моральними здатностями та якостями. Духовний інтелект відіграє провідну роль в успішності професійної діяльності фахівців типу «Людина – Людина», зокрема у соціономічних професіях.

Ключові слова: духовний інтелект, духовність, інтелект, особистість, гнучкі навички, професійна діяльність, соціономічні фахи, опитувальник, психодіагностика, валідність і надійність опитувальників.

Spiritual intelligence as a soft skill of a modern specialist

Karyna Fomenko^{1ABCD}, *Iryna Ilyenko-Sadnovnikova*^{2E}

1 - Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

E-mail: karinafomenko1985@gmail.com

2 - Master of Psychology, Independent Researcher

E-mail: irinami@miagency.com.ua

The relevance of the study. *The problem of spiritual intelligence today in social transformations is extremely important. It is on the principles of morality and spirituality that the sustainable development of our society should play. In modern Ukrainian psychodiagnostics, there is a lack of techniques aimed at studying the spiritual sphere of personality, in particular, requires adaptation a methodology for the study of spiritual intelligence. Based on the assumption of G. Gardner (2000) on the existence of multiple intelligence, O. Golovina (2016) emphasized the possibility of analysis and operationalization of the phenomenon of spiritual intelligence. For the first time, the psychodiagnosis of spiritual intelligence was introduced by H. Abdolalahzadeh et al.*

The Aim is to operate spiritual intelligence as a flexible specialist skill and to adapt the survey of spiritual intelligence.

Conclusions. *Testing the method of diagnosing spiritual intelligence of personality has shown its validity, reliability and efficiency in use as a toolkit for the study of the spiritual sphere of personality. As a flexible skill, it is advisable to distinguish spiritual intelligence because of its high importance in the formation of professional responsibility, connection with*

emotional and intellectual, moral abilities and qualities. Spiritual intelligence plays a leading role in the success of the professional activity of specialists of the type "man - man", in particular in socio -economic professions.

Keywords: spiritual intelligence, spirituality, intelligence, personality, soft skills, professional activity, socio -economic professionals, questionnaire, psychodiagnosis, validity and reliability of questionnaires.

Вступ. Проблема духовного інтелекту сьогодні в умовах соціальних трансформацій є надзвичайно важливою. адже саме на принципах моральності і духовності має ґрунтуватися сталий розвиток нашого суспільства. У сучасній українській психодіагностиці існує брак методик, що спрямовані на вивчення духовної сфери особистості, зокрема вимагає адаптації методика дослідження духовного інтелекту.

Виходячи з припущення Г. Гарднера (2000) про існування множинного інтелекту, О. Головіною (2016) було підкреслено можливість аналізу та операціоналізації феномену духовного інтелекту. Вперше психодіагностика духовного інтелекту була впроваджена Х. Абдолазаде (Abdollahzadeh та ін., 2009), пізніше був О. Головіною був розроблений опитувальник духовного інтелекту, україномовна адаптація якого представлена у даному дослідженні.

Мета – операціоналізувати духовний інтелект як гнучку навичку фахівця та здійснити україномовну адаптацію опитувальника духовного інтелекту.

Виходячи з такої есенціальної функції інтелекту, як успішне рішення людиною поставлених завдань та адаптивна поведінка, доцільно визначити такі її критерії, запропоновані К. Дук: 1) конфлікт поставлених людиною цілей має бути мінімальним; 2) адаптивний паттерн людини (набір стереотипних поведінкових реакцій) повинен підвищувати вірогідність досягнення мети; 3) адаптивний паттерн повинен дозволяти людині використовувати максимальну кількість доступної інформації (цит за Головіна, 2016). Оскільки духовність відповідає цим критеріям і сприяє адаптивній

поведінці, О. Головіною (2016) підкреслюється важливість операціоналізації духовного інтелекту.

На відміну від Г. Гарднера, сучасні дослідники інтелекту побачили в понятті «духовний інтелект» можливість повноцінного наукового дослідження когнітивних здібностей особистості. Р. Еммонс (Emmons, 2000; Emmons, Kneezel 2005) аргументовано наполягає на необхідності виділення духовного інтелекту як самостійного виду інтелекту. Спираючись на когнітивно-мотиваційні підходи, він підкреслює важливе практичне значення духовного інтелекту у світлі адаптивного функціонування особистості. У концепції М. Форда, на яку спирається Р. Еммонс, інтелект розглядається як найбільш важливий засіб ефективності досягнення релевантних цілей у рамках певних контекстів і оцінних меж. На думку М. Форда, інтелект проявляється як широта і глибина знань; успішність виконання діяльності; автоматизм або легкість функціонування; уміле виконання за наявності перешкод в скрутних умовах; гнучка продуктивність, швидкість навчання і зміна поведінки (цит за Головіна, 2016).

Таким чином, інтелектуальна поведінка припускає «... мотивовану, умілу людину, чії біологічні і поведінкові можливості забезпечують адекватну взаємодію з оточенням, яка має інформаційні і матеріальні властивості і ресурси, необхідні для того, щоб сприяти досягненню мети (чи, принаймні мірі, не перешкоджати їй)» (цит за Головіна, 2016: 33).

Спираючись на вищевикладені ідеї, Р. Еммонс зв'язує духовність з інтелектом за допомогою поняття «адаптоване функціонування» людини: «Духовність виступає як аспект особистісного функціонування, оскільки вона підвищує вірогідність досягнення цілей. Духовні спрямування впливають на те, яким способом люди створюють свій світ, переслідують цілі і регулюють свою поведінку день у день» (Emmons, 2000; Emmons, Kneezel 2005). По відношенню до поняття духовності поняття духовного інтелекту, на думку Р. Еммонса, є вужчим, оскільки є використанням ряду інструментів для того, щоб зробити життя більш осмисленим, продуктивним, щасливим,

тобто духовний інтелект – це механізм, за допомогою якого люди можуть поліпшити загальну якість життя (Emmons, 2000; Emmons, Kneezel 2005).

Р. Еммонс показує, що духовний інтелект складається з низки здатностей і включає певні уміння, які і складають базу знань людини і його досвід: 1) здатність до трансценденції; 2) здатність входити в піднесені духовні стани; 3) здатність сакралізувати повсякденний досвід; 4) здатність використовувати духовні ресурси для вирішення життєвих завдань; 5) здатність здійснювати добродійні вчинки.

Погоджуючись з позицією Р. Еммонса в питанні визначення духовного інтелекту і переліку духовних здібностей, К. Нобл (Noble, 2008) до останніх додає ще дві: 1) усвідомлення, що фізична реальність включена в більш багатомірну реальність, з якою люди взаємодіють свідомо або несвідомо; 2) усвідомлене прагнення до психологічного здоров'я, що припускає не лише особисте благополуччя, але і громадську користь. К. Нобл визначає духовний інтелект як природжену здатність, яка може впливати на особистісне зростання. Духовний досвід, який веде до позитивних змін в самовідчутті, на думку авторки, трансформується в духовний інтелект і дозволяє людям у разі небезпеки контролювати ситуацію, зберігаючи психічне здоров'я. Виділяючи деякі аспекти духовних здібностей, вчена зв'язує самопізнання, саморегуляцію, самоконтроль і самовдосконалення як здатність використовувати свій внутрішній досвід для саморозвитку. Спираючись на поняття духовного досвіду, К. Нобл прагне розкрити зміст духовного інтелекту через наступні його аспекти: 1) етико-екзистенціальний (моральний); 2) трансцендентний; 3) ментальний (включаючи креативність); 4) саморегуляційний (Noble, 2008)

Д. Зоар розробив та емпірично перевірили концепцію духовного інтелекту як «інтелекту, з яким ми маємо доступ до наших найглибших сенсів, цілей і високих мотивів» (Zohar, 2000). «Це розум, який робить нас цілим, дає нам нашу цілісність. Це інтелект душі, інтелект глибокої особистості. Це

знання, яким ми задаємо фундаментальні питання і з якими ми переосмислюємо відповіді» (Zohar, 2000). Автор зазначає, що поряд з когнітивним (IQ) і емоційним (EQ) інтелектом, духовний інтелект (SQ) відіграє важливу роль в ефективному і інтегрованому функціонуванні людської особистості.

Д. Зоар і Я. Маршалл виділили 12 якостей духовного інтелекту (SQ), які характеризують особливості самосвідомості, а також когнітивної, афективної та поведінкової сфер особистості: 1) знання того, у що особистість вірить, і що цінує, того, що глибоко її мотивує; 2) спонтанність як проживання та реагування даного моменту; 3) здатність слідувати власній проникливості і цінностям: діяти, виходячи з принципів і глибоких переконань, і жити відповідно; 4) цілісність як уміння бачити широко моделі поведінки, відносини і зв'язки; відчувати приналежність; 5) співчуття як здатність співпереживання; 6) святкування різноманітності, тобто вміння цінувати, а не зневажати інших людей за їх відмінності; 7) полenezалежність як уміння протистояти натовпу і мати власні переконання; 8) смирення як усвідомлення сенсу буття в ролі гравця великої драми, свого справжнього місця у світі; 9) схильність задавати основні екзистенційні питання, потреба в розумінні речей і здатність дістатися до їх суті; 10) можливість формулювати повному життєві ситуації: перебуваючи в стороні від ситуації або проблеми, бачити цілісну картину; бачити проблеми в більш широкому контексті; 11) позитивний погляд на життєві негаразди: навчання і зростання на помилках, невдачах і стражданнях; 12) почуття покликання, тобто здатність відчувати покликання служити і віддавати (цит за Головіна, 2016).

С. Віггелсворт визначає духовний інтелект як «здатність діяти з мудрістю і співчуттям, зберігаючи внутрішню і зовнішню незворушність світу, незалежно від обставин» (Wigglesworth, 2012). Авторка запропонувала розмістити 21 якість по чотирьох групах, які складають компетенцію обізнаності і майстерності у сферах суб'єктивного і об'єктивного: по-перше, це сфера Вищого Я як Его самосвідомості, до якої відносяться усвідомлення власного

світогляду, цілей життя, ієрархії цінностей, комплексність мислення та усвідомлення свого Его і вищого Его; по-друге, це сфера Вищого Я як Его самовдосконалення, до якої відносяться готовність до духовного зростання, збереження сили духу у непередбачених обставинах, життєві мета і цінності, стійка віра, життя в пошуках повчань; по-третє, це соціальна свідомість, представлена усвідомлення причетності та інших світоглядів, широтою сприйняття часу, усвідомленням меж сприйняття та духовних законів, досвідом єдності; вчетверте, це духовна присутність (соціальна майстерність), що передбачає феномен мудрого вчителя духу, посланника мудрих змін, жалісливі / мудрі рішення, володіння силою зцілення, здатність об'єднувати негатив і позитив життя (цит за Головіна, 2016).

У дослідженні Д. Кінга духовний інтелект визначається як набір адаптивних розумових здібностей, заснованих на нематеріальних та трансцендентних аспектах дійсності, особливо тих, які «...сприяють інформованості, інтеграції та адаптивному застосуванню нематеріальних та трансцендентних аспектів свого існування, призводять до таких результатів, як глибоко екзистенціальна рефлексія, розширення свідомості, визнання трансцендентного себе і майстерність духовних станів» (King, 2009). Автор пропонує чотири основні здатності духовного інтелекту:

1) екзистенціальне мислення як здатність критично споглядати природу існування, дійсності, Всесвіту, простору, часу та інших екзистенціальних / метафізичних проблем; здатність розглядати не екзистенційні питання по відношенню до свого існування з точки зору екзистенціального;

2) цілепокладання: здатність вилучати сенс і мету з усіх фізичних і психічних переживань, включаючи здатність формулювати і досягати мети в житті;

3) трансцендентальне усвідомлення: здатність ідентифікувати трансцендентне розуміння / патерни самого себе (тобто трансперсонального або трансцендентного Я), інших особистостей, фізичного світу (наприклад, не-матеріалізм) у стані нормальної свідомості, спільно з можливістю

усвідомлювати свій взаємозв'язок з самим собою і фізичним світом.

4) перехід в вищі рівні свідомості: можливість переходу на більш високі рівні свідомості (наприклад, чиста свідомість, космічна свідомість, єдність, спільність) і інші рівні на власний розсуд (за допомогою глибокого споглядання, медитації, молитви і т.д.) (King, 2009).

Здатність співвідносити себе зі своїм вищим «Я» як ключову характеристику духовного інтелекту В. Ф. Дідріх визначає як вибір між Его і Духом (Вище Я) (Diedrich, 2014). В основі цієї відмінності лежить поняття Spiritus, що означає «дихання», тобто дух як подих життя, а «intelliential» означає «вибирати між». Автор виділяє три основних аспекти духовного інтелекту:

1. Здатність до співвіднесення себе зі своїм вищим «Я» або Духом, а не з Его. Особистість – це не ваше тіло, проблеми, минуле, фінанси, робота, стать або етнічна приналежність, – це все ролі, які ви граєте. Особистість – це духовна істота, що має людський досвід.

2. Здатність до розуміння так званого «універсального закону причини і наслідку», тобто здатності приймати відповідальність за своє життя, ситуації в ній, і самого себе. Особистість визнає, що виступає творцем свого життя, і що її мислення, переконання, прийняття відповідальності і створюють її світ.

3. Неприв'язаність як здатність бути не прив'язаною до результатів, формам або досвіду. Благополуччя особистості знаходиться всередині і залежить від шляху духовного вдосконалення.

Духовний інтелект забезпечує доступ до вищих можливостей. Духовний інтелект замінює Его Душею, і служить і як визначник ідентичності, і як регулятор загального та емоційного інтелекту. Духовний інтелект регулює загальний інтелект та емоційний інтелект: «SQ регулює IQ і EQ, замінюючи почуття роз'єднання усвідомленням взаємозв'язку. Замість почуття ізоляції і роз'єднання, SQ дає відчуття єдності,

яке пов'язує все разом. Отже, SQ розвиває IQ і EQ, виходячи з інтегральних перспектив за межами Его. Коли SQ не активний, IQ і EQ використовуються для виконання бажання Его. Але коли SQ активний, IQ і EQ використовуються, щоб висловити душевні якості у формі мудрості, співчуття, чесності, любові, творчості і миру» (цит за Головіна, 2016).

Узагальнюючи досвід зарубіжних дослідників, Г.В. Ожиганова виділяє наступні важливі аспекти духовного інтелекту і пов'язані з ними духовні здібності:

- екзистенціальний аспект: здатність зустрічатися віч-на-віч з екзистенціальною реальністю (свобода, страждання, смерть; здатність до пошуку життєвих сенсів);

- моральний аспект: здатність до любові, співчуття, дружелюбності, емпатії, здатність до добросовісної поведінки (духовна зрілість), пов'язаної з проявом доброти, чесності, терпимості, милосердя, великодушності, благородства, щедрості, відсутності ворожості;

- ментальний аспект (включаючи креативність): широта поглядів, об'єктивність, неупередженість, здатність до інтуїції, здатність до широкого бачення (прозорливість, далекоглядність), здатність до різного роду пізнання;

- самопізнання і самоконтроль: здатність фокусувати увагу, здатність зберігати внутрішній контроль і рівновагу, зустрічаючись із складними екзистенціальними проблемами, здатність культивувати моральну поведінку і трансформувати емоції;

- трансцендентний аспект: здатність досягати вищих станів свідомості і самотрансценденції; здатність до розширення свідомості, що дозволяє відчувати цілісність буття і встановити зв'язок між психікою і матерією, душею і тілом (цит за Головіна, 2016).

Як вказує О. Головіна (2016) кожен з цих п'яти аспектів є повноправною складовою того, що можна було б назвати духовним інтелектом. Погляд на духовність як на набір взаємозв'язаних здібностей - перший крок до розгляду її як форми інтелекту. Таким чином, духовний інтелект складається з

ряду здібностей і умінь, які утворюють базу знань або досвід людини. Духовний інтелект - це контекст для виявлення і організації умінь і здібностей, необхідних для адаптивного використання духовності (Головіна, 2016).

Аналізуючи розробки в області психології духовності, можна помітити відмінності у визначеннях і поняттях, якими користуються зарубіжні і вітчизняні дослідники. Так, зарубіжні фахівці для опису сукупності духовних здібностей особистості використовують поняття «духовний інтелект». Г. В. Ожиганова виділяє такі базові компоненти духовних здібностей як: 1) ціннісно-смысловий, обумовлений спрямованістю особистості; 2) ментальний, що визначається розумовими і творчими можливостями; 3) ціннісно-моральний і саморегуляційний (емоційно-вольовий), пов'язаний з характером (цит за Головіна, 2016).

На думку авторки, духовні здібності, будучи фундаментальними властивостями особи, дозволяють наблизитися до пізнання духовної природи людини, сенсу буття, суті речей; відчутти нерозривну єдність усіх складових особистості: соматичної, психічної, духовної (цит за Головіна, 2016).

Робота Г. В. Ожиганової є логічним продовженням розробок видатного науковця вітчизняної психології В. Д. Шадрікова, щ вніс значний вклад в дослідження духовних здібностей. У своїй теорії психології здібностей вчений виділяє три типи здібностей: 1) природні здібності (що дозволяють пізнавати природу в конкретних її проявах - наука конкретного, образного); 2) інтелектуальні здібності (наука абстрактного, раціонального); 3) духовні здібності (пізнання історії і призначення людини, система поглядів, представлень, світовідчуття, віра).

До духовних він також відносить здібності, спрямовані на пізнання інших людей, визначальну успішність поведінки. Це вдало перекликається із вже відміченими раніше розробками зарубіжних авторів (М. Форд, Р. Еммонс), що вказують на важливу роль духовної складової в адаптивній поведінці

людини, її здатності підвищувати якість життя (цит за Головіна, 2016).

В. Д. Шадріков говорить про особистісні якості, які сприяють прояву духовності: совість, честь, добродієність, віра, воля, свобода, прагнення до творчості. Автор стверджує, що духовні здібності пов'язані з певним духовним станом і виділяє його характеристики:

1. Характеристики рефлексій: розширення свідомості, досягнення істини підсвідомості, встановлення комунікативного зв'язку між цими двома рівнями мислення, зосередження на пізнаваній проблемі, досягненні істини, цілісність віддзеркалення дійсності, поглиблене розуміння свого «Я».

2. Креативні характеристики: перехід до образного мислення, що активізує інформаційний обмін з підсвідомістю. Образні характеристики допомагають осмислити ситуацію в цілому; у духовному стані слова і поняття переходять на рівень образів і почуттів.

3. Саморегулятивні характеристики: енергетична активізація, гармонізація особи, досягнення внутрішньої гармонії, позитивного погляду на життя, посилення волі і її контролю з боку «Я», упевненість у власних силах.

4. Інтегральні характеристики: цілісне віддзеркалення дійсності, єднання розумових, духовних якостей, об'єднання свідомості і підсвідомості в процесі знаходження рішення, що веде до потужного інтелектуального стрибка. Таке поєднання, на думку автора, можна охарактеризувати як суперінтелектуальну діяльність.

5. Ціннісно-моральні (моральні) характеристики: духовні цінності визначають конкретну точку зору на предмет, виділяючи його якості, важливі з боку духовних цінностей. В. Д. Шадріков вказує на важливість духовних цінностей, пов'язаних з релігією: «Освоєння духовних цінностей, входження в релігійну реальність, релігійну традицію подвоює світ людини, відкриває для нього не лише світ речей, але і світ сенсу і доброти, ідеальний вимір світу» (цит за Головіна, 2016).

На підставі аналізу розробок феномену духовних здібностей В. Д. Шадрікова і поглядів зарубіжних авторів на зміст поняття духовного інтелекту О. Головіна здійснює їх аналіз, співвідносячи їх за низкою ознак (критеріїв відповідності), поданий у таблиці 1.

На важливість інтегральних характеристик духовних здібностей вказували раніше згадані дослідники духовного інтелекту, наприклад Ф. Воган (Vaughan, 2012). В концепції В. Д. Шадрикова інтегральні здібності властиві кожному з блоків виділених характеристик духовних здібностей, що дозволяє при аналізі вільно переходити від одного аспекту до іншого (цит за Головіна, 2016).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика змісту духовних здібностей і духовного інтелекту (за О. Головіною)

Характеристики духовних здібностей (вітчизняні теорії)	Аспекти духовного інтелекту (зарубіжні теорії)	Критерії відповідності
Креативна	Ментальний	Здатність рішення завдань будь-якого характеру, широта поглядів
Саморегулятивна	Самосвідомість і самоконтроль	Посилення волі, усвідомленість поведінки, здатність досягнення внутрішньої рівноваги
Ціннісно-моральна (моральна)	Моральний	Прояв доброчесності (любов, співчуття, чесність)
-	Екзистенціальний	Пошук життєвих сенсів
Рефлексійна Інтегральна	Трансцендентний	Здатність до розширення свідомості, усвідомлення повноти (цілісності) світу

Виділяють загальні три аспекти духовного інтелекту - моральний, трансцендентний і ментальний (включаючи сюди і саморегуляційну діяльність на підставі високої рефлексивності і усвідомленості), а зміст етико-екзистенціального аспекту зводить до морального. На наш погляд, це спрощення концепції конструкта «духовний інтелект» суперечливе, оскільки не завжди пошуки екзистенціального, що трактується як «...духовні потяги суб'єкта, пов'язані з прагненням до досягнення істини, вищих сенсів буття», неминуче призводять до моральних цінностей (цит за Головіна, 2016).

Аналізуючи представлені моделі духовного інтелекту і духовних здібностей, також виходячи з класичних визначень інтелекту і здібностей, доцільним виявляється вказати на деяку методологічну неточність у визначенні духовних здібностей Г. В. Ожигановою. Авторкою здібності зведені до задатків, що даровані природою і що відображають наявність *можливості розвитку* (виділено нами). А зміст поняття «інтелект» припускає пізнання і успішну діяльність на шляху рішення поставлених завдань. Інтелект, і, особливо, - духовний інтелект, який виступає об'єктом багатостороннього вивчення зарубіжних психологів, є потужним дієвим інструментом цілісної особистості, що вже сформувалася. До того ж у визначенні інтелекту у вказаному словнику третім варіантом позначене поняття, яке дуже близько підходить до трансцендентного аспекту інтелекту, - «інсайт». У свою чергу, здібності не можуть бути зведені до інсайту (цит за Головіна, 2016).

Сама наявність здібностей ще не означає, що вони можуть проявитися в діяльності індивіда. Існують численні докази впливу довкілля (сім'ї, виховання, особистого прикладу) на прояв (розвиток) здібностей. Але наявність генетичної програми, спадкових задатків для успішного розвитку і надалі функціонування духовного інтелекту поза сумнівом необхідні (Головіна, 2016).

Духовний інтелект розглядається О. Головіною (2016) як дієвий інструмент, що сформувався в результаті розвитку духовних здібностей особистості. Це – «контекст для виявлення

і організації умінь і здібностей, необхідних для адаптивного використання духовності» (Головіна, 2016: 43). Важливими аспектами духовного інтелекту є екзистенціальний, моральний, ментальний (включаючи креативний), самосвідомість (самоконтроль) і трансцендентний можуть бути застосовані в цілях успішного досягнення особистістю поставлених завдань і поліпшення якості життя (Головіна, 2016).

Розгляд духовності як вищого прояву інтелекту розширює поняття духовності, в яке включаються поняття, що не завжди асоціюються з ним. Духовний інтелект підвищує вірогідність розуміння наукової духовності, розташовуючи духовність в існуючому прийнятному психологічному контексті, що довів свою надзвичайну корисність для розуміння загальної основи особистості і діяльності. Він дозволяє зв'язати духовність з раціональними підходами до психіки, на першому плані в яких стоїть досягнення цілей і рішення завдань (Головіна, 2016).

Модель опитувальника «Духовний інтелект особистості» представлена трифакторною структурою, яка відображає когнітивні, афективні та конативні особливості прояву духовного інтелекту особистості, що розкривають моральний, екзистенційний та трансцендентний компоненти та потребує емпіричної верифікації. При розробці опитувальника було зроблено припущення про існування трьох основних компонентів духовного інтелекту (Головіна, Фоменко, 2013; 2014; Головіна, 2016).

Трансцендентний, який характеризується здатностями до самотрансценденції як якості розширення свідомості, яка дозволяє досягати її вищих станів; самоусвідомлення та самоконтролю, що дозволяють відчувати цілісність буття (Головіна, Фоменко, 2013; 2014; Головіна, 2016).

Екзистенційний компонент враховує не тільки здатність приймати виклики життя, вирішувати проблеми екзистенціальної реальності, зокрема свободи, страждання, смерті тощо, але й здатність до пошуку життєвих сенсів, за якими стоять ментальні якості суб'єкту – об'єктивність, неупередженість, здатність до інтуїції, проникливість,

далекоглядність тощо (Головіна, Фоменко, 2013; 2014; Головіна, 2016).

Моральний компонент представляє собою здатність до любові, співчуття, милосердя, дружелюбності, емпатії; здатність до добросовісної поведінки, яка відповідає чеснотам християнської культури (Головіна, Фоменко, 2013; 2014; Головіна, 2016).

Таким чином, теоретична модель опитувальника «Духовний інтелект особистості» передбачає трифакторну структуру, що відображає когнітивні, афективні і конативні особливості прояву морального, екзистенційного та трансцендентного компонентів.

Когнітивні особливості прояву компонентів духовного інтелекту відображені у твердженнях типу «Я переконаний...», «Я думаю... », «Мені цікаво знати ...», регулятивно-конативний компонент відображає лінію поведінки на шляху пошуку духовності (вчинки, дії), афективний компонент виражає емоційну складову особистості («Я відчуваю...» , «Мене хвилює ...»).

Опитувальник представлений 21 парою тверджень імпліцитно протилежного полярного значення, які відображають міру розвитку екзистенційного, морального та трансцендентного компонентів духовного інтелекту.

Досліджуванам пропонувалася наступна інструкція: «Шановний респонденте, Вам запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання полягає у тому, щоб вибрати одне з тверджень, яке на Вашу думку, більше відповідає дійсності, і відзначити одну з цифр 1, 2, 3 в залежності від того, наскільки Ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження, на Ваш погляд, однаково вірні)».

Обробка даних проводилася в пакеті StatSoft STATISTICA 6. Експериментальна вибірка становила 225 осіб - 122 жінки та 103 чоловіка в віці від 17 до 22 років, студенти Харківського Національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Надійність опитувальника. Першим кроком в обробці отриманих сирих даних була перевірка внутрішньої узгодженості опитувальника. Для цього розраховувалася статистика альфа Кронбаха для шкали, що включала 21 пункт. Величина альфа Кронбаха для шкали із 21 твердження склала 0,684, що є нижчою за достатню величину, яка становить 0,7.

Розраховані показники альфа Кронбаха для кожного пункту опитувальника вказують на те, що пункти 14 та 15 погіршують психометричний показник одномоментної надійності. Можна стверджувати, що дані пункти не володіють високою диференційною силою і їх можна виключити із кінцевої версії опитувальника. Видалення цих пунктів привело до збільшення величини альфа Кронбаха, яка становить 0,708 і є прийнятною величиною внутрішньої узгодженості пунктів опитувальника духовного інтелекту особистості.

Конструктивна валідність опитувальника. Для виявлення внутрішньої структури методики було проведено кореляційний аналіз для пунктів опитувальника з метою визначено їх зв'язку із шкалами. Усі визначені пункти опитувальника мають сильні кореляції (0,7 – 0,95) із сумарними відповідними шкалами.

Для більш зручної побудови кінцевої версії опитувальника ми спростили шість факторів до трьох – трансцендентного, екзистенційного та морального компонентів. Отже, перша шкала опитувальника – Трансцендентний компонент духовного інтелекту – містить 7 тверджень (1, 4, 7, 10, 13, 16, 19), друга шкала – Екзистенційний компонент духовного інтелекту – 6 тверджень (2, 5, 8, 11, 17, 20), третя шкала – Моральний компонент духовного інтелекту – 6 тверджень (3, 6, 9, 12, 18, 21).

Дана психодіагностична методика відповідає сучасним вимогам до психометричного обґрунтування особистісних опитувальників.

Ретестова надійність опитувальника. Повторне тестування однієї і тієї ж вибірки (30 респондентів) було проведено з інтервалом у чотири тижні. Кореляція між результатами першого та другого тестування виявилася на рівні

$r = 0,781$, що свідчить про достатньо високу ре-тестову надійність опитувальника. В таблиці 2 представлені описові статистики «Опитувальника духовного інтелекту особистості».

Таблиця 2

**Описові статистики шкал методики діагностики
духовного інтелекту**

Показники духовного інтелекту особистості	Середнє значення	Мінімальне значення	Максимальне значення	Стандартне відхилення
<i>Трансцендентний компонент</i>	26,95	7,00	49,00	6,89
<i>Екзистенційний компонент</i>	28,01	7,00	45,00	6,79
<i>Моральний компонент</i>	27,98	7,00	45,00	6,55
<i>Сумарний показник духовного інтелекту</i>	83,55	21,00	126,00	13,21

При розбивці на три інтервали граничні значення норми для показника за фактором «Трансцендентний компонент духовного інтелекту» становлять 23-35 балів, для показника за факторами «Екзистенційний компонент духовного інтелекту» та «Моральний компонент духовного інтелекту» – 21-32 балів, для загального (сумарного) показника духовного інтелекту – 66-96 балів.

Висновки. Апробація методики діагностики духовного інтелекту особистості показала її валідність, надійність та ефективність у використанні в якості інструментарію для дослідження духовної сфери особистості. В якості гнучкої навички духовний інтелект доцільно виділяти через його високу значущість у формуванні професійної відповідальності, зв'язку із емоційно-інтелектуальними, моральними здатностями та якостями. Духовний інтелект відіграє провідну роль в успішності професійної діяльності фахівців типу «Людина – Людина», зокрема у соціономічних професіях.

Література:

Головіна О. Ю., Фоменко К.І. (2013). Теоретична модель опитувальника «Духовний інтелект особистості» / О. Ю. Головіна, К.І. Фоменко // Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості освіти: матеріали науково-практ. конф. (Харків, 20 березня 2013 р.). / За заг. ред. проф. Р. І. Чорновол-Ткаченко, доц. О. І. Мармази. — Харків : «Цифрова типографія №1», 2013. — С. 339 – 343.

Головіна О. Ю., Фоменко К.І. (2014). Розробка та апробація опитувальника «Духовний інтелект особистості» / О. Ю. Головіна, К. І. Фоменко // Ресурсне забезпечення якості освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практ. конф. (Харків, 19 березня 2014 р.). / За заг. ред. проф. Р. І. Чорновол-Ткаченко, доц. О. І. Мармази. — Харків : ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. — С. 420- 428.

Abdollahzadeh H., Baqherpour M., Bozhmehrani S., Lotfi M. (2009). *Spiritual Intelligence: Concepts, Measurements and its Applications*. Tehran: Ravansanji Publications

Emmons Robert A., Kneezel T. (2005). Giving Thanks: Spiritual and Religious Correlates of Gratitude. *Journal of Psychology and Christianity*. V. 24, № 2. 140-148.

Emmons, Robert A. (January 2000). "Is Spirituality an Intelligence? Motivation, Cognition, and the Psychology of Ultimate Concern". *International Journal for the Psychology of Religion*. 10 (1): 3–26. DOI:[10.1207/S15327582IJPR1001_2](https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1001_2)

Diedrich W. F. (2014). *Human Adulthood: A Spiritual Romance* / W. F. Diedrich. – Kindle Edition.

Gardner, H. (2000). A Case Against Spiritual Intelligence, *The International Journal for the Psychology of Religion*, Volume 10, Issue 1 January 2000, pp. 27-34 DOI:[10.1207/S15327582IJPR1001_3](https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1001_3)

King David B. (2009). Growing in Spiritual Intelligence. *International Journal of Transpersonal Studies*. 28. 68-85. DOI:[10.1037/t58722-000](https://doi.org/10.1037/t58722-000)

Vaughan F. (2002). What is spiritual intelligence? // *Jorn. of Humanistic Pchology*. 42, 2. 16-33. DOI:[10.1177/0022167802422003](https://doi.org/10.1177/0022167802422003)

Wigglesworth C. (2012). *SQ 21: The Twenty - One Skills of Spiritual Intelligence* / Cindy Wigglesworth. – New York: Select Books.

Zohar, D., (2000). *SQ: Connecting with Our Spiritual Intelligence*, London: Bloomsbury (paperback 2000), ISBN 1-58234-044-7

Діагностика рівня духовного інтелекту особистості

Інструкції. Шановний респонденте, вам пропонують пари протилежних тверджень. Ваше завдання - вибрати одне із тверджень, які, на вашу думку, є більш правдивим, і відзначити одне з чисел 1, 2, 3, залежно від того, наскільки ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження однаково вірні на вашій думці).

1. Я розумію лише ті аспекти реальності, які можна збагнути на власному досвіді	3	2	1	0	1	2	3	1. Існують такі аспекти реальності, які неможливо зрозуміти через досвід
2. Я не думаю про сенс життя	3	2	1	0	1	2	3	2. Роздуми про сенс життя для мене - це звична справа
3. Іноді важко зрозуміти, що добре і що погано	3	2	1	0	1	2	3	3. Вирішуючи життєві проблеми, потрібно покладатися на чітку систему уявлень про добрі та погані, правильні та неправильні вчинки, добрі та зло
4. Людська душа - таємниця і немає сенсу думати про це	3	2	1	0	1	2	3	4. Я люблю думати про природу людської душі
5. Кіно та література для мене - це джерело розваг, можливість відпочити і не думати про серйозні проблеми	3	2	1	0	1	2	3	5. У кіно та художній літературі мене цікавить питання життя та смерті, добра і зла
6. Коли я роблю добру справу, я часто думаю про те, що отримую взамін	3	2	1	0	1	2	3	6. Я не розмислюючи розмислюю іншим, якщо можу це зробити
7. Я вважаю, що духовний розвиток - це вдосконалення своїх знань та вмінь	3	2	1	0	1	2	3	7. Духовний розвиток передбачає здатність вийти за рамки раціонального розуміння світу
8. Я не в змозі знайти сенс у звичайних речах	3	2	1	0	1	2	3	8. Я повністю усвідомлюю, чому я роблю безглузді або навіть неприємні, на перший погляд, речі
9. Я вірю у брехню заради блага	3	2	1	0	1	2	3	9. Я вважаю, що краще гірка правда, ніж солодка брехня

10. Щоб подолати труднощі, достатньо лише досить добре подумати над проблемою	3	2	1	0	1	2	3	10. Вищі сили допомагають мені подолати труднощі на моєму життєвому шляху
11. Мне часто складно быть ответственным за свою жизнь	3	2	1	0	1	2	3	11. Я полностью принимаю ответственность за свою жизнь
12. Аморальні люди заслуговують до себе такого же ставлення	3	2	1	0	1	2	3	12. У своїй поведінці слід дотримуватись критеріїв моральності
13. До вирішення життєвих проблем підходжу раціонально	3	2	1	0	1	2	3	13. Віра в ірраціональне допомагає мені у житті
14. Свобода вибору у житті обмежена іншими людьми та обставинами	3	2	1	0	1	2	3	14. Свобода вибору дана людині від народження вищими силами і ніхто її не може відібрати
15. Честолобство допомагає мені досягти успіхів у житті	3	2	1	0	1	2	3	15. Не приймаю гордості, честолобство і марнославство
16. Я знаю, що зі смертю фізичного тіла душа людини перестає існувати	3	2	1	0	1	2	3	16. Мене турбує питання про те, чи є життя після смерті
17. У житті є ситуації, коли вам потрібно змінити "маски"	3	2	1	0	1	2	3	17. Я завжди вмію залишатися сам
18. Коли люди роблять добрі вчинки, вони мають право розраховувати на добро у відповідь	3	2	1	0	1	2	3	18. Я вважаю, що справжній добрий вчинок повинен бути самовідданим
19. Незалежно від рівня духовності, всі люди страждають однаково і відчувають біль у певних життєвих ситуаціях	3	2	1	0	1	2	3	19. Духовний розвиток допомагає людині терпіти біль і страждання
20. Іноді я просто не пам'ятаю, як я провів день - він був таким безглуздим	3	2	1	0	1	2	3	20. Для мене дуже важливо надавати кожен день значенням
21. Аморальні вчинки скоєні під впливом сильних почуттів можна виправдати	3	2	1	0	1	2	3	21. Навіть у гніві я схильний поводити себе згідно норм моралі

Ключи:

Шкала «Трансценденція»: 1,4,7,10,13,17,19

Шкала «Екзистенція»: 2,5,8,11,14,16,20

Шкала «Мораль»: 3,6,9,12,15,18,21

Оригінальний рукопис отриманий 12 грудня 2024 року

Стаття прийнята до друку 25 грудня 2024 року